

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Միջազգային քաղաքականութեան դրութիւնը. քաղաքական այցելութիւններ, Գերմանիայի դիրքը եռապետութեան մէջ, Կոմս Կապրիւին և իշխան Բիսմարկը, Լուբէի մինիստրութիւնը Ֆրանսիայում. անիշխանականները. մալխի 1-ի բանտարական տօնը. պապը և կղերականները Ֆրանսիայում—Դի Ռուզինիի անկումը և Զիուլետտիի մինիստրութիւնն իտալիայում—Սահմանադրական ճգնաժամը Բելգիայում—Ընտրողական պալքարը Անգլիայում—Գլադստօնի ընտրողական լորդորը:

Քաղաքական միջազգային յարաբերութիւնների մէջ ոչ մի փոփոխութիւն: Սուաջլայ նման միջին Եւրոպայի երեք միապետութիւնները սերտ կապերով կապւած են միմեանց հետ և առաջւայ նման Ֆրանսիայի ու Ռուսիայի բարեկամութիւնը շարունակւում է: Թէ առաջինների և թէ երկրորդների բարեկամութիւնը դաշնակիցներն աշխատում են այլ և այլ ցոյցերով տեսանելի դարձնել ընդհանրութեան աչքում և չթոյլ տալ, որ ցոյցերի պակասութեան պատճառով կարծիք կազմւի թէ դաշնակիցները կամ բարեկամներն իրար հետ իբր թէ լարւած դրութեան մէջ են: Այսպէս, երբ ռուսաց կայսրը իւր աներոջ ու զոքանչի՝ Դանեմարքի թագաւորական զոյգի՝ ամուսնութեան յիսնամեակը տօնելու պատճառով Կոպենհագէն դնաց (թագաւոր կայսրուհու հետ), կայսրը Գերմանիայի մօտիկութիւնից օգտուեց Կիլի նաւահանգստում տեսնել զերմանական կայսրի հետ, փոխարէն այն այցելութեան, որ Վիլհելմ II արել էր ռուսաց կայսրին Պետերբուրգում 1888 թւականի ամռանը. բաց որպէսզի ծուռ մեկնութիւններ չտան այդ տեսակցութեան, կայսրը յաճարարեց մեծ իշխան Կոնստանդինին հէնց նոյն այդ օրերն այցելել իբրանսիական հանրապետութեան նախագահ Կարնօին Նանսիում, ուր նախագահը եկած էր, յունիս ամ-

սին, համալսարանական տոնին մասնակից լինելու համար։ Նկատելու է, որ թէ և բնական կը լինէր եթէ ռուսաց կայսրը իւր այցը վերադարձնէր Բերլինում, բայց այդ չկատարուեց այս անգամ քաղաքական լարածութեան պատճառով։

Նման մի ցոյց պէտք է համարել նա և Իտալիայի թագաւորական զոյգի այցելելը գերմանական կայսերական զոյգին, նոր տոմարով յուլիսի սկզբներին։ Այդ այցելութիւնն արեւց փոխարէն Վիլհելմ II-ի այցելութեան, որ վերջինս արել էր նոյն 1888 թականին Հռոմում։ Այդ այցելութիւններով նոր տարր չի մտնում քաղաքական յարաբերութիւնների մէջ, այլ միայն նորից վկայում է այն, ինչ հաստատուած էր մինչև այժմ։

Բայց այստեղ տեղն է յիշատակել, որ եռապետական դաշնակցութիւնը, որ Բիսմարկի հանձարի ստեղծագործութիւնն է, թէ և կայուն է և շարունակուած է նոյն շաւղով ինչպէս առաջ, բայց այն հեղինակաւոր առաջնորդող դերը, որ կատարում էր Գերմանիան այդ դաշնակցութեան մէջ Բիսմարկի օրերով, նա այդ առաջնորդող դերում թուլացել էր Բիսմարկի յաջորդ կոմս Վալդիլիի ժամանակ։ Շատ շատերը կարող էին կարծել, որ Գերմանիայի դիրքի մէջ ոչինչ չպէտք է փոխէր, քանի որ նրա զինուորական ոյժը շարունակում էր մնալ նոյնը ինչ էր առաջ, բայց իրողութիւնն ակնյայտնի կերպով ապացուցանում է որ բանը միայն Ֆիդիքական ոյժի մէջ չէ, այլ և կառավարողների տաղանդի մէջն է։ Նախկինութիւնը թէ և կա՛յ առաջւայ նման, և թէ և մանաւանդ Գերմանիայի ու Աւստրիա-Ունգարիայի դաշնակցութեան հիմքը շատ և շատ ամուր է և չկայ որ և է հիմք կասկածելու նորա երկարամեայ տևողութեան մասին, բայց շատ նկատելի է այժմ ղեկավարող ոյժի բացակայութիւնը, ոյժ, որ կարողանար համարձակ քայլեր անել թէկուզ օրինակ հէնց այդ դաշնակցութիւնն աւելի ամրապնդելու համար։ Այդ զգացմունքը, ղեկավարող ոյժի բացակայութեան զգացմունքը, առիթ գտաւ վերին աստիճանի բուռն կերպով արտայայտւելու հէնց այս օրերս։ Հէնց այն ժամանակ, երբ Իտալիայի Ումբերտո թագաւորը իւր ամուսին Մարգարիտ թագուհու հետ գտնւում էր Հոտտզամում և Բերլինում, որպէս հիւր Վիլհելմ կայսրի, նոյն այդ ժամանակ իշխան Բիսմարկը, իւր որդի կոմս Հերրերաի

ամուսնութեան առիթով աւարիական ազնական Հահրթիի դստեր հետ, գտնուում էր Վիեննայում, իսկ յետոյ Սակսոնիայի մայրաքաղաք Դրեզդէնում և Բաւարիայի մայրաքաղաք Միւնխէնում։ Արդ, սա մի ճշմարտութիւն է, որ Բիսմարկը կլանեց բոլոր ազգաբնակչութիւնների ուշադրութիւնն այնքան, որ Ումբրտօ Թազաւորի համար այլ ևս շատ քիչ տեղ մնաց հետաքրքրութեան համար։ Այդ խոստովանում են իրանք գերմանացիք, քանի որ Բիսմարկը Վիեննայում, Դրեզդէնում և Միւնխէնում բնակիչների կողմից ընդունել է չլսած ողևորութեամբ, ես ասում եմ թէ այդ խոստովանում են գերմանացիք, բայց պէտք էր ասել՝ գերմանացոց այն մասը, որ հակառակ էր Բիսմարկին, որովհետև գերմանական ազգի միւս մասը մինչև օրս չի կարողանում հաշուել այս մտքի հետ թէ Պրուսիայի մի Թազաւոր և Գերմանիայի մի կայսր կարող էր եղածի պէս բիրտ կերպով հառացնել այն մարդուն, որ ստեղծողն է գերմանական միութեան և որի վերջին քսան տարւայ զօրծունէութիւնն այդ միացած հայրենիքի ներքին և արտաքին ոյժը հաստատելու վերայ էր ուղղած, առանց արկածախնդիր պատերազմների յետևից ընկնելու։ Որ Բիսմարկը ժողովրդական է, այդ անկասկած ապացուցւեց յիշած ցոյցերով, որոնք ուղղած էին կողմնակի կերպով նաև Վիլհելմ II-ի և կանցլեր Կապրիւիի դէմ, որոնք վերջին ամիսներում մի խոշոր պարտութիւն կրեցին նաև մի ներքին բայց չափազանց կարևոր խնդրի առիթով, դա էր ժողովրդական դպրոցների խնդիրը, որի յիշատակելովը մենք վերջացրինք մեր անցեալ անդամւայ քաղաքական տեսութիւնը։ ¹⁾ Օգտուում ենք դէպքից այստեղ ասելու, որ ներկայացւած էր պրուսական պարլամէնտին լուսաւորութեան և դաւանանքների մինիստր կոմս Յեդլիցի կողմից և որի հետ իրան համերաշխ ցոյց տուեց կոմս Կապրիւին, չդիմացաւ ազատամիտների զօրեղ դիմադրութեան և կառավարութիւնն առիւլած եղաւ օրինադիժը յետ վերցնել՝ չուզենալով ծայրահեղութեան հասցնել ժողովրդական գրգռմունքը և ազգի լուսաւոր մասի զայրոյթը դպրոցական մի օրինագծով, որ, բոլորովին հակառակ դարուս ոգուն, դպրոցը նորից կը գցէր այլ և այլ կրօնական դաւանքների ազդե-

¹⁾ «Մուրճ» 1892 № 2.

ցութեան ներքոյ: Դպրոցական գործն այն մեծ գործերիցն է, որոնց շահերը պաշտպանելու համար կուսակցութիւնները նոր փոփոխութիւններ են կրում, իրար մօտիկ բայց մրցող կուսակցութիւններն իրար ձեռք են տալիս: Եւ ահա ընդդէմ կաթոլիկ կուսակցութեան և պահպանողականներին, որոնք պաշտպանում էին կոմս Յեղլիցի օրինագիծը, այդ խնդրում միացան ազգային լիբերալ և գերմանական-ազատամիտ և ազատ-պահպանողական կուսած կուսակցութիւնները (National-liberale, Deut. ch-Freisinnige. Freisconservative), որոնք և յաղթութիւնը տարան: Կոմս Յեղլից մինիստրը հեռացաւ իւր պաշտօնից, իսկ կանցլէր Կապրիւլին, որ պրուսական մինիստրութեան նախագահն էր, վերին աստիճանի խաչատառակած լինելով՝ ստիպած եղաւ խոստովանել իւր անկարողութիւնը և թողնել պրուսական մինիստրութիւնների նախագահութեան պաշտօնը, հակառակ Բիսմարկի հայեացքին, որի համաձայն գերմանական կանցլէրն անպատճառ պէտք է լինի նա և պրուսական մինիստրութիւնների նախագահ և պատասխանատու մինիստրը թագաւորի առաջ:

Կոմս Կապրիւլի այդ զարհուրելի պարտութիւնը խլեց նրանից հեղինակութեան այն թոյլ մասը, որ նա կարող էր ունեցած լինել առաջ, և զարմանալի չէ, եթէ մանաւանդ այդ դէպքից յետոյ իշխան Բիսմարկի երեսն աւելի ևս մեծ փայլով նկարած լինի մանաւանդ ազատամիտ կուսակցութիւնների մի մեծ մասի աչքում, որոնք յանձին նորա տեսնում են ոչ միայն հիմնադրին կայսերութեան, այլ և ժամանակակից դէթ չափաւոր պահանջների զօրեղ ջատագովին: Ինքը Բիսմարկը իւր այս վերջին այցելութիւնների միջոցին յայտարարեց իրան ընդհանրացուցիչ անցած ժամանակի (Vertreter einer abgeschlossenen Zeit), այսինքն, ի հարկէ, այն դադարների, որ նա պաշտպանել է իւր պաշտօնավարութեան ժամանակ:

Մինիստրական նոր կազմակերպութիւնը Ֆրանսիայում, Լուրէի մինիստրութիւնը, աւելի ցոյց տւեց իրան, քան հիմք կար սկզբում կարծելու. անկասկած այդ նրանից է որ Լուրէի մինիստրութիւնը,

որի մէջ մտան նախորդ մինիստրութեան ամենազլխաւոր անդամները (բացի Կոնստանից), շարունակութիւն էր Ֆրէյսինէի մինիստրութեան, քանի որ Ֆրէյսինէն, Ռիբօն, Ռուէին, Բուրժուան շարունակում են իրանց նախկին պաշտօնները, առաջինը, ի հարկէ, որպէս սոսկ պատերազմական մինիստր: Առհասարակ պէտք է ասած, որ Ֆրանսիայում մինիստրական փոփոխութիւններն ընդհանուր առմամբ, սխտեմների փոփոխութիւններ չեն նշանակում, որպէս այդ կայ Անգլիայում, ուր մինիստրութեան փոփոխութիւնը ներքին և շատ անգամ նաեւ արտաքին քաղաքականութեան փոփոխութիւն է: Եւ այդ բնական է. Ֆրանսիայում որոշ և իրար դիմետրապէս հակառակ մեծ կուսակցութիւնները երկու են՝ հանրապետականներ և միապետականներ: Այդ երկու մեծ կուսակցութիւններն իրար հետ չեն կարող մրցել, որովհետեւ ազգը իւր ամենամեծ մասով հանրապետական լինելով, պարլամենտն ուղարկել է միշտ մեծամասնաբար հանրապետական ներկայացուցիչներ, որոնց ամենազլխաւոր զործը մինչ այժմ եղել է հանրապետութիւնն աւելի ու աւելի հաստատել և միապետական ու միապետականների հետ մինչ այժմ դաշնակից նաեւ կղերական ոգին հալածել: Եւ քանի որ հանրապետութեան այդ ներքին թշնամիները մինչ այժմ դեռ ևս բաւականին զօրեղ են եղել ապագայի համար վտանգ սպառնալու չափով՝ այդ պատճառով նաեւ այլ և այլ իրար չաջորդող մինիստրութիւնների ամենազլխաւոր խնդիրներից մէկը եղել է միապետականութիւնը և կղերականութիւնը հալածելը: Եւ բնական է որ այդ իրար չաջորդող մինիստրութիւնները չէին կարող սկզբունքի խնդիրներում իրարից շատ տարբեր լինել, դիմետրապէս իրար հակառակ կառավարչական ու քաղաքական սխտեմներ ունենալ: Ֆրանսիական մինիստրութիւններն իրարից տարբերուել են միմիայն նրանով, որ մէկի մէջ աւելի են եղել չափաւոր հանրապետականները, իսկ միւսում աւելի են եղել հանրապետական-արմատականները, որոնք իրար բարեխառնել են հանրապետական ընդհանուր կուսակցութեան մէջ մեծամասնութիւնն իրանց կողմն ունենալու համար, մինչև որ որ և է շատ անգամ երկրորդական ոչ սակաւ անձնական մի խնդրի համար կուսակցական տարաձայնութիւն կը ծագի և մինիստրութիւնը, մեծամասնութեան լիակատար հաւատը և վստա-

հուլիսին կորցնելով՝ կը փոխարինուի մի ուրիշ և մեծամասնաբար նախորդին նման մինիստրութիւնով:

Լուբէի մինիստրութեան առաջին փորձաքարը եղաւ մայիսի 1-ի բնաւորական տօնը, որ պէտք է տօնէր միաժամանակ բոլոր քաղաքակրթած երկիրների բնւորների կողմից: Այդ տօնի նշանակութիւնը շատ կասկածաւոր էին դարձրել անիշխանական կուսած կուսակցութեան մարդիկ, որոնք մայիսի մէկից սկսել էին մէկը միւսի յետեւից դինամիտային պայթուիներ գործել Պարիզի ալ և ալ փողոցների շինութիւններում, պայթուիներ, որոնք սարսափի մէջ գցեցին մանաւանդ Պարիզի բնակիչներին: Լուբէի մինիստրութիւնը, առանց որ և է երկդիմութեան, սկ եց հալածանք անարխիստների դէմ, որոնց մէջ մանաւանդ նշանաւոր էր ձեռքակալած Ռաւաշոլը: Ենթահիւ աշաւուրջ կարգադրութիւնների՝ մայիսի մէկի տօնը խաղաղ անցաւ Պարիզում, որպէս խաղաղ եղաւ և մնացեալ Եւրոպայում:

Նոյն այդ մայիսի 1-ին ամբողջ Ֆրանսիայում կատարւեցին համայնական ընտրութիւններ: Ֆրանսիան, որ թէև շատ կենտրոնական կառավարչական սիստեմ ունի, բայց ունի նաև համայնական ինքնավարութիւն, որի համար երկիրը բաժանւած է 36,134 համայնքների, իրանց համայնական ինքնավարութիւնով: Նոցա մէջ են Ֆրանսիայի 359 նահանգական և գաւառական գլխաւոր քաղաքները, բացի Պարիզից, որ համայնական կառավարութեան տեսակէտից ալ սիստեմի է ենթարկւած: Մայիս 1-ին ընտրւեցին համայնական ինքնավարութեան անդամները. իսկ մայիսի 15-ին ընտրւած ձայնաւորներն ընտրեցին համայնքների մէր'եր (համայնագլուխներ և նոցա օգնականներին (adjoints) և քաղաքագլուխներ): Պէտք է ասած որ թէև համայնական ընտրութիւններն ինքն ըստ ինքեան քաղաքական բնաւորութիւն չունին, բայց և այնպէս երկրի և պարլամենտի մէջ գոյութիւն ունեցող քաղաքական կուսակցութիւններն իրանց դրոշմն են դնում նաև համայնական ընտրութիւնների վերայ: Այդտեղ էլ կան միապետական ու կղերական և հանրապետական կուսակցութիւններ: Եւ բնական է որ երկրում մեծամասնաբար հանրապետականներ լինելով, համայնական ընտրութիւններին էլ մեծամասնաբար ընտրւում են հանրապետական ձայնաւորներ: Բայց և այնպէս այս տարի կատարւած ընտրութիւններ

րին շատ նկատուեց հանրապետականների յառաջդիմութիւնը համեմատած նախկին դրութեան հետ:

Փետրւարի 16-ին Հռոմի պապի էնցիկլիկայի հետ, որ նա ուղղել էր Ֆրանսիական հոգեւորականութեան՝ հանրապետական սահմանադրութիւնն ընդունելու մասին՝ ծանօթացրել ենք «Մուրճ»-ի ընթերցողներին, որպէս արդէն ծանօթացրել ենք այն յայտարարութեան հետ, որ, իբր պատասխան պապի էնցիկլիկային, արեցին Ֆրանսիական հինգ կարդինալները: Պապը մի նամակով Ֆրանսիական կարդինալներին, տպած մայիսի 7-ին Պարիզի թերթերում, նորից յիշեցրեց փետրւարի 16-ին տւած իւր էնցիկլիկայի իմաստը, բայց աւելի էլ խիստ խօսքերով: Բացի դորանից նոյն մայիսին Պարիզում գումարւած կաթոլիկական կոնգրէսին իւր օրհնութիւնը պապը հեռագրով ուղարկեց պայմանով, որ այդ կոնգրէսը կը խոստովանուի հանրապետութիւնը. մի իրողութիւն, որ մեծ շփոթմունք գցեց կոնգրէսի անդամների մէջ: Միայն թէ չը մոռանանք որ պապը, պատուիրելով հոգեւորականութեան ընդունել հանրապետութիւնը, չի պատուիրում ընդունել նաև հանրապետութեան բոլոր օրէնքներն իբրև լաւ օրէնքներ. նա միայն ասում է թէ հանրապետութիւնն օրինաւոր կառավարութիւն է, նորա տւած օրէնքներն օրինաւոր են, բայց չորդորում է կաթոլիկութիւնից իրանից որպէս վատ ճանաչւած օրէնքների դէմ կռւել սահմանադրութեան տւած ճանապարհներով և ոչ թէ աշխատեն իրանց համար վատ օրէնքների դէմ կռւել՝ հանրապետութեան տեղ միապետութիւն հաստատելու աշխատելով: Պապը որոշում է սահմանադրութիւնը՝ օրէնադրութիւնից, ընդունելով սահմանադրութիւնն ընդունելի, իսկ հանրապետութեան տւած օրէնքները՝ անընդունելի ու վատ կաթոլիկութեան համար: Յիշատակելու արժանի է այն, որ միապետական և կղերական առաջնորդներից պարլամէնտում մեծ նշանակութիւն ունեցող կոմս դը Մեօնը (Meun), հնազանդ պապի պատուէրին՝ արդէն իրան յայտարարել է հանրապետական, միանալով նոցա հետ, որոնք կամեղում են կազմել պարլամէնտում թէև հանրապետական բայց պահպանողական կուսակցութիւն:

Իտալիացում Ռուդինի մինիստրութիւնն ընկաւ, այդ մինիստրութիւնը յաջորդել էր Կրիսպիի շատ աւելի զօրեղ և որոշ քաղաքականութեան հետևող մինիստրութեան: Ռուդինին չունէր Կրիսպիի նման ընդհանուր լայն կառավարչական հայեացքներ և միակ բանը, որին խստութեամբ հետևում էր, դա էր պետական դանձարանի խնայողութիւնը, որ անհրաժեշտ էր դարձած Իտալիայի պետական ելմայացոյցի մեծ բացերի պատճառով: Դի Ռուդինին ընկաւ Ջիովետտիի յարձակումների ներքոյ, որ և վոլսարինեց նորան երկրի կառավարութեան մէջ մայիսի միջերբում: Ջիովետտին դեռ ևս երիտասարդ մարդ է առանց մեծ անցեալի. նորա առաջին մինիստրական յաղթանակն այն եղաւ, որ պարլամէնտի սուար մեծամասնութեամբ ընդունեց նորա առաջարկութիւնը՝ կէս տարով կրեդիտ վայելել առանց որ բիւջետը քննւած և հաստատուած լինի պարլամենտից:

Բելգիացում հասել է սահմանադրական կրիզիսի ժամանակ: Այդ երկրին, որ 30-ական թւականներից սկսած կառավարւում էր մի անփոփոխ սահմանադրութիւնով, այժմ մի վտանգ է սպառնում, եթէ միայն պարլամէնտի ազգային ներկայացուցիչներին, որ կաթոլիկ-կղերականներ են, յաջողւի երկրի սահմանադրութիւնն իրանց մոքով փոփոխել: Բելգիացում երկու կուսակցութիւններ են իրար հետ մրցում երկրի կառավարութեան համար՝ կաթոլիկ-կղերականները և լիբերալները: Ութ տարի առաջ լիբերալները կորցրին իշխանութիւնը և մէկը միւսից յետ շարունակ պարտութիւններ կրեցին, այնպէս որ կղերական կուսակցութիւնն աւելի ու աւելի զօրեղացաւ և դրեթէ երկու անգամ աւելի ներկայացուցիչներ ունէր պարլամէնտում քան լիբերալներն ունէին: Յունիսի նոր տոմարով 14-ին նշանակւած պարլամէնտական ընտրութիւններին սակայն լիբերալները շատ նշանաւոր յաղթութիւն տարան. ոչ թէ նոքա աւելի ընտրեցին քան կղերականները, բայց զոնէ սահմանադրութիւնը վերաքննող պարլամէնտում նոքա այժմ աւելի թւով են լինելու քան էին առաջ: Լիբերալներն ամեն ճիգ թափեցին որ կղերականները չկազմեն ընդհանուրի 2/3-ը, քանի որ

Երկու երրորդականի մեծամասնութիւն է պահանջում սահմանադրութիւնը կամ նորա որ և է կէտը փոխելու համար: Յունիսի 14-ին լիբերալները սակայն այնպիսի չաղթութիւններ տարան, որ կղերական կուսակցութեան իլլիւզիաներն ի դերեւ ելան. մանաւանդ Բելզիայի մայրաքաղաք Բրիւսսելում լիբերալների տարած չաղթութիւնն ահագին էր, քանի որ նոքա խլեցին կղերականներից 9 տեղ սենատում և 18 տեղ պատգամաւորների ժողովում: Նոր լուծած պարլամէնտում կղերականները լիբերալներից թւով աւելի էին — սենատում 30-ով, պատգամաւորների ժողովում՝ 50 հոգով, մինչդեռ յունիսի 14-ի ընտրութիւններից յետոյ կղերականները սենատում միայն 12, ներկայացուցիչների ժողովում՝ 24 տեղ աւելի կ'ունենան քան լիբերալները: Իսկ այդ մեծամասնութիւնը երկու երրորդական չի կազմելու, հետեւապէս կղերական իմաստով սահմանադրութեան փոփոխութիւնը տեղի ունենալ չի կարող: Կղերական կուսակցութեան պարագլուխ Վօէստէ (Woeste), որ ընտրութիւններից առաջ դրութեան կատարեալ տէր էր իրան համարում, այժմ ստիպւած կը լինի լիբերալների և նոցա պարագլուխ Ֆրէր-Օրբանի հետ կոմպրոմիսի մէջ մտնելու: Կղերականներն աշխատում էին շատ սահմանափակել ժողովրդի ձայնատուութեան իրաւունքը, ինչպէս որ սահմանափակած է ցայժմեայ սահմանադրութիւնով. մինչդեռ լիբերալները պահանջում էին ընդարձակ ձայնատուութեան իրաւունք, օրինակ այնպէս, ինչպէս այդ գոյութիւն ունի Ֆրանսիայում կամ Գերմանիայում:

Ընտրողական պայքարն սկսել է Անգլիայում. չորս տարին չլրացած պարլամէնտը լուծւեց և նորա տեղն իրաւունքը վայելող ժողովուրդը կուած է նոր ընտրողութիւններ անել պատգամաւորների ժողովի համար: Պահպանողական կուսակցութիւնը մարկիզ օլֆ Սոլսբրիի գլխաւորութեամբ արդէն եօթ տարի է որ կառավարում է երկիրը: Այդ տարիների ընթացքում ազատամիտների պարագլուխ ծերունի Գլադստօնը 1886 թւականից սկսած դրել է Իրլանդիայի հումուլի (ինքնավարութեան) խնդիրը, որ և ներկայ թւականի ընտրութիւններին լիբերալների ծրագրի ամենաէական

կէտը կը կազմի: Գլադստոնն արդէն յայտարարել է իւր ընտրողական յորդորը իւր ընտրողական վիճակին: Ահա այդ յորդորը, որ իւր մէջ շատ կարեւոր կէտեր է պարունակում:

Հետեւեալ (յունիս) ամսի 16-ին լրանում է այն լիազօրութիւնը, որ ես երեք անգամ պատիւ եմ ունեցել ստանալ ձեզնից, և ես խոնարհաբար խնդրում եմ այն նորոգել: Այն հանգամանքները, որոնց մէջ դուք առաջին անգամ 1880 թւականին ինձ հաւատացիք ձեր լիազօրութիւնը, ծանր էին. բայց ներկայիս պայմաններն աւելի ևս շատ բան են պահանջում ազգի բանականութիւնից և հայրենասիրութիւնից, որովհետեւ այժմ Մեծ-Բրիտանիան պէտք է ի միջի այլ խնդիրների վճռի նաեւ այն, ինչ մեզ համար բոլոր խնդիրների խնդիրն է, այն է թէ այժմեանից Անգլիան, Շոտլանդիան և Իրլանդիան կազմելու են արդեօք իրապէս և ոչ միայն օրէնքով և անունով Միացեալ Թագաւորութիւն: Երբէք չի եղել մի ժամանակ, երբ Իրլանդիան ոգևորած լինէր աւելի հպատակութեան զգացմունքներով դէպի Թագը և այնքան ամուր կապւած լինէր Մեծ-Բրիտանիայի հետ և կամ սրտով այնքան մօտ լինէր նրան, որքան այն տարիներին, որոնք յաջորդեցին 1782 թւականին, երբ նա սկսեց վայելել ինքնավարութեան արտօնութիւնները մինչև այն տարին, երբ 1795 և հետեւեալ տարիներին նրան մահացու հարձած տուեց անազնիւ միջոցներով: Մի սերունդի ընթացքում միութիւնից (ունիա) յետոյ Իրլանդիան խարխալեց տնտեսական աղքատութեան և քաղաքական ստրկութեան խորը քնի մէջ: 1829 և 1832 թւականներին իրադրած ընթերցանքները վերադարձին նրան զիտակցութիւնը և ձայնը: Այդ ժամանակից սկսած և մինչև այժմ նորա ծանր տառապանքները և կռիւ ձգտումները հանդիսանում էին որպէս մեծ և մշտական լուծ, որ ծանրացած էր ձեր պարլամենտի վերայ և որ խանգարում էր Մեծ-Բրիտանիան հարկաւոր եռանդով կառավարելու ծանր և բարդ գործը: Ես յոյս ունիմ մինչև մի քանի օր պարզեմ ձեր առաջ այն օրինադրի հիմունքները, որի օգտին ազատամիտ կուսակցութիւնն անդադար աշխատել է վերջին վեց տարիներում: Այժմ միայն կ'սես, որ առաջարկող ընթերցմի նպատակը կայանում է Իրլանդիային ազատութիւն և պարլամենտ ընծայելու մէջ, որ նա կարողանայ

ինքը տնօրինել իւր տնային գործերը սեպհական օրէնսդրական ժողովի միջոցով և համաձայն իրլանդական դադափարներին. որ նա կարողանայ շիջել հաւաքած պահասորդները և բաւականացնել այլ և այլ օրէնսդրական պէտքերը, որ ունին Անգլիան, Շոտլանդիան և Վալիսը: Առողջ հայեացքների անընդհատ աճումը, որ վկայւած է մասնաւոր բնտրութիւնների երկար շարքի հետեւանքներով, ապացուցեց, որ ժամանակի և հանգամանօրէն քննադատելու ազդեցութեան ներքոյ բրիտանական ազգը միանգամայն համոզւեց մի կողմից, թէ Իրլանդիայի պահանջները որքան անմերժելի են, եթէ պատուի և արդարութեամբ դատելու լինինք, իսկ միւս կողմից թէ պահանջների բաւարարացումը որքան ճանապարհ է բացում բրիտանական շահերին բաւականացումն տալու համար, որ շատ երկար ժամանակ գտնուում են արհամարանքի մէջ:

Ինչ վերաբերում է Իրլանդիայի կառավարութեանը այժմեայ պարլամէնտով, եւ ձեզ շարունակ կ'ապացուցանեմ իմ ճառերում, որ կառավարութեան քաղաքականութիւնն ամեն կողմից անաջողութիւն ունեցաւ մի բացառութեամբ՝ մինխտրութիւնը կարելիութիւն ունեց իրլանդական կապալառուներին ¹⁾ բարեքել իրանց չրութիւնը 1887 թւականի օրէնքի միջոցով, որի գլխաւոր հիմունքները նա ինքն անւանում էր 1886 թւին անբարոյական և անշիտակ: Այն ժամանակ առաջարկւած բեֆորմի դիմաց այդպիսի դիրք բռնելով, մինխտրութիւնը մղեց իրլանդական ժողովուրդը դէպի կոխ և դառախակական պատճառը լեռնազայ վտանգների և տառապանքների: Իրլանդիան, զայրացած պահպանողականների և հերձաճողների ²⁾ միաբանութեան խոսմանդանցութիւնից, այժմ աւելի քան երբ և իցէ թշնամական դիրք է բռնած դէպի Դուբլինի պալատի ³⁾ կառավարչական սիստեմը, որ մի ժամանակ այնքան պերճախօս կերպով

¹⁾ Իրլանդիայի հողատէրերն անգլիական լորդեր լինելով, հողագործները, գիւղացիք՝ միմիայն կապալառուներ են և սեփական հող չունին:

²⁾ Հերձաճողներ ասելով Գլադստոնն ակնարկում է նախատախտ կուսակցութիւնից Իրլանդիայի խնդրի պատճառով բաժանւած լորդ Հարդինգտոնի կուսակցութիւնը:

³⁾ Դուբլինը Իրլանդիայի մայրաքաղաքն է, ուր նստում է թագուհուց նշանակւած փոխ արքան կամ կառավարչապետը:

պախարակում էր Զեմբերլէնը: Բայց Իրլանդիան հանգիստ է և խաղաղասէր, ապաւինելով ձեզ և Մեծ-Բրիտանիայի միւս ընտրողների վերայ. և այն զգացումները, որոնցով ոգևորւած են բրիտանական և իրլանդական ազգերը, բաղաւոր նախանշաններ են այն բարեկամական յարաբերութիւնների, որոնք, որպէս հոմոգլի (իրլանդական ինքնավարութեան) հետեանք, այն հոմոգլի, որ դրւած կը լինի թագի գլխաւորութեան ներքոյ, չեն կարող չը հաստատուել նաև հիւսիսային այն երկու կոմսութիւններում¹⁾, ուր գրգռմունքը իշխում է բանականութեան խաղաղութեան վերայ: Նա չեմ կասկածում, որ փորձը Ուլստերի բնակիչներին շուտով կը դարձնի դէպի այն եզրայրական զգացումները մնացած Իրլանդիայի նկատմամբ, որ կային առաջ, մինչև միութիւնը:

Գլադստոնի յորդորի մնացած մասը վերաբերում է այլ խնդիրներին. ի միջի այլոց, նա խօսում է բանւորական դասակարգի մասին, որի համար նա պահանջում է, որ բանւորները կարելիութիւն ունենան աւելի լաւ օգտուել ընտրողական այն իրաւունքից, որ նոքա ունին 1884 և 1885 թւականների ընտրողական օրէնքների րեֆորմից յետոյ: Բայց այդ օրէնքներն այնպիսի նիւթական խռնդոտներ են դնում, որ բանւորները չեն կարողանում իրապէս օգտուել իրանց իրաւունքից ինչպէս հարկն է:

Z.

NB. Այս յօդւածը գրելուց յետոյ հեռագիրը հաղորդեց կատարւած ընտրութիւնների հետեանքների հետ: Գլադստոնի կուսակցութիւնը յաղթող դուրս եկաւ առաւելութեամբ մինչ քառասուն ձայների: Այդ մասին հետեւեալ անգամ:

Z.

¹⁾ Իրլանդիայի հիւսիսային երկու գաւառների (գլխաւորապէս Ուլստերի) բնակիչները իրլանդացիք չեն, այլ անգլիացիք և շոտլանդացիք, որոնք գաղթել են ափսոսելի դարերից ի վեր: Նոքա բողոքականներ են և դաւանում են անգլիական եկեղեցին և միշտ թշնամական լարաբերութիւններ են ունեցել կաթոլիկ իրլանդացոց հետ:

Մանօթ. Z.